

Jiří Šubrt: Individualism, Holism & Central Dilemma of Sociological Theory

Bingley: Emerald 2019, 184 s. ISBN 978-17-87690-38-7

Teoretická sociologie typicky nezaplňuje podstatnou část stránek sociologických časopisů, avšak nová kniha *Jiřího Šubrta* může být netradičně přínosná. Kniha nepředkládá novou meta teorii, analytické schéma či nové koncepty a tvrzení, ale jejím přínosem je kritická rekonfigurace sociologické teorie. Předtím, než se autor do této snahy pustí, věnuje se poměrně důkladně diskuzi o roli teorií jako takových a jejich různému členění a účelům. Teprve poté se odváží ke svému hlavnímu poslání, kterým je nový pohled na centrální dilema v sociologické teorii, na rozpor mezi individualistickými a holistickými přístupy. Jde o kreativní snahu o přemostění dvou teoretických přístupů, kde autor využívá koncept *Homo Duplex* Emila Durkheima jako pomyslný pilíř mostu pro spojení individualistických a holistických pohledů.

V první části knihy autor nejprve přibližuje rozdělení mezi individualismem a holismem přirovnáním k dalším významným dualitám, atomismus vs. holismus, mikro vs. makro, akce vs. struktura, subjektivita vs. objektivita, nominalismus vs. realismus, Sokrates vs. Aristoteles či Weber vs. Durkheim. Z uvedených příkladů má vztah mezi holismem a individualismem nejbližší k vztahu mezi Weberem a Durkheimem, jelikož oba nemají jasnou dělicí čáru a oba pohledy se navzdory jejich antagonismu prolínají a doplňují. I přes Weberův důraz na jednotlivce jsou jeho typy sociálního jednání sociálně determinovány a stejně tak Durkheimův holistický přístup rozpoznává zásadní význam jednotlivců pro vytváření sociálních struktur. Předtím, než autor představí čtenářům svůj pohledu na centrální dilema sociologie, si dovolí vytknout hlavní nedostatky současných snah o překlenutí dvou teoretických přístupů.

Vypořádání se se dvěma dynamikami je rozděleno na dualitu či snahu udržet obě dvě teoretické perspektivy dohromady, při které však vždy vědomě či nevědomě vede k dominanci jedné z nich a hledání nové třetí cesty. Takzvanou třetí cestu, hledající odpověď někde mezi dvěma póly, Jiří Šubrt demonstruje na konceptu hraní společenských rolí. Zde jsou holistické a individualistické přístupy vnímány ne v rozporu, ale jako vzájemně doplňující se. Hraná společenská role je sice jednotlivci přidělena a kolektivně definována, ale nechává prostor pro jeho svobodné zpracování a formulaci, ať už formou jeho vědomých záměrů, schopností či egoistických potřeb. Tato kombinace dvou přístupů je klíčová pro pozdější Šubrtovo uchopení duality. Dalším přístupem je střídání či kombinace jednotlivých prvků mezi dvěma pohledy, které ale nutně vedou k upořádání holistické či individualistické dynamiky. Ve snaze spojit dva přístupy je vždy jeden z nich v nějaké oblasti dominantní. Jako hlavní příklady zde autor použije konstruktivismus a teorii strukturace. Konstruktivismus je kritizován na jedné straně jako individualisticky orientovaný, když přehlíží strukturální síly trhu, konfliktů či národních států, a na druhé straně jako moc holistický, když redukuje jednotlivce do role obyčejných řadových zástupců kolektivu, ignorujíc jejich distinktivní a unikátní vlastnosti při plnění sociálních rolí. Podobně je pak popsána teorie strukturace, která vnímá vliv jednotlivců na strukturu a sociální řád pouze skrze jejich kolektivní, namísto individuální, personifikovanou či distinktivní dynamiku. Zatímco Giddens překládá dilema mezi individualismem a holismem do své duality mezi jednáním a strukturou,

vždy je ale nucen jeden pohled upřednostnit před druhým. Strukturu sice vnímá ve vzájemně konstitutivním vztahu s lidským jednáním, to ale existuje jen díky přítomnosti struktury na prvním místě. Podobně poukazuje Šubrt na sociální realismus v podání Roy Bhaskara a Margaret Archer, dle kterých sociální struktura neurčuje sociální jednání, ale definuje ho a předchází mu. Opět je tak kolektivní dynamika postavena nad individuální. Dominance holistického přístupu tak působí ve vztahu k dualitě s individualismem problematicky a nevyrovnaně. Tato kritika duality, která vždy musí nutně upozadit jednu ze dvou stran, umožňuje Šubrtovi posun od duality ke konceptu *homo duplex*, který v jeho chápání přijímá oba dva pohledy najednou bez preference jednoho či druhého.

Kniha následně aplikuje *homo duplex* na několik klíčových konceptů sociologické teorie. Nejprve jsou to aktéři, kde jednotlivci neplní pouze společenskou nebo individuální roli, ale obě najednou. Příkladem je lidská povaha v podání Augusta Comteho, která v sobě kombinuje jak sobecké potřeby a přání tak kolektivní altruistické síly, které je balancují. Jiří Šubrt koncept duplexity dále aplikuje na čtyři subsystémy modelu AGIL Talcotta Parsonse, Giddensovo sociální jednání jako kompetentní, vědomé rozhodování závislé na znalostech a schopnostech, na Weberovy čtyři ideální typy jednání či Durkheimovu dualitu mezi individuální a kolektivní identitou.

Místo dualistického rozdělení mezi téměř protichůdným subjektivním individualismem a objektivním sociálním kolektivismem nabízí duplexita provázanost, která rozoznává obě dynamiky jako vzájemně se doplňující a propojené. Tento přístup, který vnímá dualitu ne jako dva rozdílné břehy, ale jako vzájemně závislé a fungující prvky, je klíčová pro argument celé knihy. Společnost nestranně reaguje na jednotlivce skrze jejich jednání, které nejen znovu utvrzuje sociální role a realitu, ale také je zároveň formuje. Společenské role jsou definovány jak společností, tak jednotlivci, kteří je naplňují a dle sebe formují. Společnost i jednotlivci jsou tak formováni jak strukturou a kolektivními prvky, tak jednotlivci a jejich individuálními kvalitami. Tato linka se pak v knize prolíná dalšími oblastmi sociologické teorie.

Giddensova teorie struktury je jedním z uvedených příkladů, kde duplexita může nabídnout určité objasnění. Anthony Giddens ve svém přístupu k interakcím upozaduje vliv dobrovolnosti jednotlivců s argumentem, že interakce s ostatními sama o sobě mezi různými jednotlivci jejich individuální vliv omezuje. Šubrt nabízí duplexitu jako obranu proti metodologickému oslepení, díky které můžeme zohlednit individuální i kolektivní vlivy. V případě interakcí mají vliv jak společenské kolektivní struktury, tak specifické osobnosti, egoistické tendence či vlastnosti jednotlivců. Giddensova struktura jako souhrn pravidel, jejichž praktikování ji utváří, a zdrojů, které ji formují a reprodukuje, je také kriticky zhodnocena jako vnímající vliv jednotlivců pouze na makroúrovni v podobě kolektivu. Rekonfigurace struktury skrze koncept duplexity vede k přiznání jak role kolektivu v reprodukci a utváření struktury skrze jednotlivce plnící kolektivní role, tak role jednotlivců ovlivňující strukturu svým individuální subjektivní chováním. Příklady jsou role významných historických osobností jako architektů velkých sociálních změn, individuální přístupy k společensky definovaným rodinným rolím, různorodé herní taktiky či schopnosti hráčů v obecně definované sportovní hře a v neposlední řadě například národní specifika demokratického systému jako jasně definovaného systému principů.

Šubrt zmiňuje termín metodologický anti-humanismus, kterým popisuje tendenci teoretiků sociálních systémů a strukturalistů chápat jednotlivce jako pouhou podmnožinu v jejich schématech. Sociologie je podle autora tak mnohem více zaměřena na studium struktur či sociálních změn, ve kterých redukuje jednotlivce na součást kolektivu. Tato tendence je vnímaná jako důsledek duality, zatímco duplexita propojuje oba břehy do jednoho teoretického konstruktů.

Přínos této knihy lze vnímat různě. Nejen že jde o vyčerpávající souhrn hlavních teoretických proudů, ale také se důkladně věnuje otázce, co vůbec teorie jsou a jak je vnímáme. I díky tomu čtenář může pochopit, proč je zvolen přístup kritické rekonfigurace. Ve světě, který se stává na řadě úrovní více globálním a strukturovaným, je slábnoucí zaměření na jednotlivce nepřekvapivé. Tato teoretická rekonfigurace může být nástrojem na vyhnutí se metodologickému anti-humanismu a být tak zásadním přínosem pro společenské vědy v řadě nastupujících oblastech, od umělé inteligence, digitálních algoritmů po kosmopolitní teorie, kde je role individuů také často redukována. Větší důraz na jednotlivce nad rámec jejich role jako člena kolektivu může také přispět k většímu porozumění probíhajících anti-globalizačních tendencí ve společnosti. V oblasti identity lze navíc najít paralely s klasickou liberální politickou teorií, která vnímá individuální a kolektivní identity jako vždy vzájemně konstitutivní, závislé a propojené. Bez snahy o zdlouhavý výčet potenciálních oblastí, ke kterým lze tuto kritickou rekonfiguraci sociologické teorie využít, je na místě říct, že přispívá k lepšímu pochopení reality, jakožto hlavního cíle jakékoliv teorie.

Petr Boháček
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Katedra Sociologie